

Digitale rettigheder i informationssamfundet – indtryk fra DFs Vinterinternat 2006

Af Naja Porsild

Teknologien kan nu på mange nye måder principielt give fri og lige adgang for alle til alt offentliggjort materiale, hvis man vel at mærke har adgang til en computer. Det betyder væsentlige ændringer i forbrugsmuligheder og mønstre løst fra tid og sted. Samtidig kan teknologien med den såkaldte "Digital Rights Management" (DRM) sikre ophavsrettigheder for digitale produkter.

Naja Porsild
Bibliotekar
ASB Handelshøjskolen i Århus
nap@asb.dk

Adgang til digital information – globale perspektiver og udfordringer

Adgang til viden er central for udvikling af frie, kreative og demokratiske samfund, lige såvel som det er tæt knyttet til menneskerettigheder og ytrings- og informationsrettigheder. "Ingen ytringsfrihed uden adgang til information og Internet".

Grænsen mellem private/offentlige opgaver og forpligtigelser rykkes og flyttes hele tiden og i dag er information snarere en vare i stedet for at være en fri offentlig ressource. Som sådan skal den tilgodesee både markedsmæssige og samfundsmæssige behov.

På højeste internationale plan (UNESCO) ønskes en satsning på videnssamfundet baseret på ytringsfrihed – adgang til information – lige adgang til uddannelse og kulturel diversitet. Borgerens adgang til information må ikke forringes i det digitale bibliotek – dvs digital distribution skal indtænkes i alle hidtidige forretningsmodeller.

Wikipedia er et flot eksempel på fri tilgængelighed på alverdens sprog. Det er p.t. det mest refererede site på nettet – et globalt frit vidensrum, baseret på åbne standarder - "et must" for den fri tilgængelighed. Men samtidig er det essentielt, at brugerens ret til privatliv beskyttes.

Danmark og Skandinavien kan figurere som rollemodeller på velfærdsstaten og IT-udviklingen, og bør derfor stå i spidsen for at finde løsninger, der optimerer potentialet for det offentlige informationsdomæne. I den forbindelse er det vigtigt at få formuleret bibliotekernes fælles vision og målsætning på det digitale informationsområde og få identificeret evt. barrierer for realisering af heraf.

Forskning for alle – åben adgang til universiteternes forskning og publicering?

Det er muligt, vi er midt i et kapløb om retten til det frie rum – "klodernes kamp" – men det handler også om formidling af videnskabelig kerneproduktion, som produceres i stigende mængder. Biblioteket er en kernefacilitet for universiteterne – og for forskerne. Gennem Open Access er der opnået en vis udbredelse, men det kniber med tilslutning fra universiteterne – dels pga. konsensus og dels pga. rettigheder.

Rettigheden til værket er stadig forfatterens/forskerens og ikke det enkelte universitets, men en forsker kan tilbyde universitetet rettighederne til værket. Med forskningsstyring "indefra", kan det enkelte institut derved selv afgøre, "hvad" der skal forskes i. Det betyder derfor også formelt set, at instituttet sætter rammerne og dermed også vedr. publicering og offentliggørelse, mens forskningsstyring "udefra" fordrer et regeringsudspil. Men ønsker vi forskning under styring og klausulering?

Interesseorganisationer spiller ligeledes en rolle i dette koncept og Rektorkollegiet kunne fx. være toneangivende som "policy-organ" for koordinering m.m. af forskningspublicering. Videnskabsministeriets Hvidbog om IT-arkitektur anbefaler som et overordnet princip en serviceorienteret arkitekturmodel, hvor it-løsninger designes modulært, opdelt i services med veldefinerede grænseflader til hinanden og i videst muligt omfang til allerede eksisterende offentlige it-systemer.

Bredbånd og de ophavsretlige regler

I forbindelse med en strategi på bredbåndsområdet er det vigtigt at være opmærksom på ophavsrettens betydning for området.

For det første er det endnu ikke afklaret, hvorvidt udsendelser på nettet – simulcast og webcast – er omfattet af det ophavsretlige udsendelsesbegreb og dermed af de særregler, som gælder for udsendelse i ophavsretsloven, fx § 30 (aftalelicens på udsendelser) og § 31 (retten til at optage programmer med henblik på udsendelse).

Kulturministeriet har ikke i de seneste revisioner af ophavsretsloven villet tage stilling til, om simulcast og webcast er omfattet af udsendelsesbegrebet. Ministeriet har dog i sit arbejdsprogram for ophavsretten skrevet, at det vil nedsætte en arbejdsgruppe om emnet, hvis resultat forventes at foreligge i løbet af 2007 eller 2008.

Medierne opfatter simulcast og webcast som udsendelser, og DR har således også simulcastet sine radioprogrammer siden 1997, men det er naturligvis en uholdbar situation, at en så vigtig del af aktiviteterne på bredbånd ikke er retligt afklaret. Ligesom det skaber stor usikkerhed om rækkevidden af ophavsretslovens § 35 om retransmission.

Open Access studies and surveys

En grundholdning for udgivelser via Open Access er, at al indtjening fra offentliggørelse af forskningsresultater og artikler føres tilbage til institutionen og derved er med til at finansiere nye projekter.

Lidt over 9000 tidsskrifter udgives gennem ALPSP¹ enten som:

1. Full Open Access – omgående udgivelse i fuld tekst
2. Delayed Open Access – forsinket udgivelse i fuld tekst
3. Optional Open Access – delvis fri adgang til fuldt tekst artikler (author-side payment)

Det er derfor af betydning af forlagene indbygger større aktiver og bemyndigelse i deres tilbud, såvel som nemmere tilgængelige brugerfaciliteter og flere forskellige økonomiske modeller.

OA-tidsskrifter er "peer-reviewed" på samme måde som ordinære tidsskriftudgivelser, men ALPSP er meget afhængig af frivillig arbejdskraft og det er endnu for tidligt at udtale sig om OA finansielt er en rentabel model. Men det er sikkert, at OA med sine tilbud og muligheder bliver en større og større faktor i overvejelserne omkring bibliotekernes tidsskriftbestand.

Udviklingen er gået fra "end-user" til "information-consumer" – kendetegnet for den digitale forbruger. Der bliver ikke talt ned til dem længere, det er der for mange af dem til; de har rimelig grad af indflydelse og vi bør betragte dem som forbrugere i erkendelse af deres erhvervede (økonomiske) magt.

Det er derfor af betydning af forlagene indbygger større aktiver og bemyndigelse i deres tilbud, såvel som nemmere tilgængelige brugerfaciliteter og flere forskellige økonomiske modeller.

Digitale rettigheder kan skabe potentielt dårlig informationsadgang, alt efter hvilken indfaldsvinkel den anskues fra: Borgerens (studenter og forbrugerorganisationer), rettighedshaverens (DI, KU, OA, ebog.dk) eller formidlerens (DR, biblioteker) – en model, der både tilgodeser økonomiske og samfundsmæssige behov eksisterer ikke.

Den teknologiske udvikling på verdensplan betyder blot hurtigere adgang til endnu flere informationer og dermed større behov for betroede mellemlid og formidlere – incl. bibliotekaren!

Forlæggerforeningens e-portal

Forlæggernes ebogsportal, www.ebog.dk, skal i første omgang sælge digitale undervisningsmaterialer for foreningens undervisningsforlag fra studieårets begyndelse september 2006. Etableringen af ebog.dk har spændende perspektiver

for salg og distribution, både af undervisningsmaterialer og andet digitalt indhold til slutbrugere og biblioteker.

E-bog.dk skal fungere som en digital boghandel, baseret på pensumlister indhentet fra studievejleder – i første ombæring primært dansk litteratur. Forlagene skal selv foretage klarering af rettighederne til at sælge hele og/eller dele af deres titler digitalt.

Visionen er, at portalen bliver dækkende på de enkelte studieområder, så kompendier kan sammensættes for den enkelte studerende. Desuden skal digitale bog være og vil blive billigere end den trykte bog. En e-bogsportal er en fremtidssikret løsning til bl.a. at imødegå den forholdsvis store piratkopiering, der i dag finder sted på uddannelsesinstitutionerne. (Læs mere om ebog.dk på bagsiden af dette nr.)

Digital information. Digital infrastruktur

Internet baseret på åbne standarder giver alle mulighed for at udvide dets funktionalitet. De enkelte netværkseffekter får større værdi for den enkelte bruger jo flere, der bruger det. Og de åbne standarder er med til at sikre denne fri konkurrence.

Med DRM (Digital Rights Management) er et ønske om sikkerhed i anvendelsen af det enkelte værk – såsom at forhindre ulovlig kopiering, blevet mulig. Men DRM er lukkede proprietære systemer, hvorfor: "... an absolutely compatible and completely transparent DRM-system is a logical impossibility!"

Man kan så spørge sig selv, om det i virkeligheden skal oversættes med: "Digital Restrictions Management", når det viser sig at:

- omformatering ikke længere er tilladt
- forbrugeren afskæres fra frit afspillervalg
- det ikke længere er muligt at opnå interoperabilitet, hvis der anvendes DRM

- det underbygger netværkseffekter i den digitale struktur

I et videnssamfund er udvikling af informationer afgørende for uddannelse, oplysning og fri meningsudveksling og borgeren skal sikres adgang til alle typer af offentliggjort information. Nye informationsdistributionssystemer i kølvandet på den teknologiske udvikling har gjort adgang til information nemmere og billigere – men dermed også endnu lettere at distribuere information uretmæssigt til skade for rettighedshaverne.

Begrænsninger, etik og lovgivning

Desværre lever pligtaflæveringsloven ikke op til arkivlovens regelsæt og der er stadig uafklarede spørgsmål, – er høste-metoden korrekt? Er datakvaliteten OK? Bør der sondres mellem opbevaring og tilgængelighed, idet mange oplysninger kun er tilgængelige for forskere?

Der er med andre ord sket en forskel i arkivering af trykte og digitale materialer. Det kunne være nærliggende at bevare den elektroniske litteratur, som en arkivopgave og ikke en biblioteksopgave!

Internettet er både en velsignelse og en forbandelse.

En velsignelse som videnudbyder og kommunikationsformidler. Forhold til tid og sted er ændret radikalt og vi taler om online-generation, ytringsfrihed og deltagende demokrati.

En forbandelse som integritetskrænker. Den enkeltes opfattelse af "det private" er rykket voldsomt – og det er den pris, vi betaler for nettets herligheder.

Referencer

¹ www.alpssp.org/default.htm

² www.ebog.dk

En e-bogsportal er en fremtidssikret løsning til bl.a. at imødegå den forholdsvis store piratkopiering, der i dag finder sted på uddannelsesinstitutionerne.